

Maharashtra State Board Class 10 Sanskrit Amod Solutions Chapter 4 अमूल्यं कमलम्

Sanskrit Amod Std 10 Digest Chapter 4 अमूल्यं कमलम् Textbook Questions and Answers

भाषाभ्यासः

1. पूर्णवाक्येन उत्तरं लिखत ।

प्रश्न अ.

सुदासः कः आसीत् ?

उत्तरम् :

सुदासः उद्यानपालः आसीत्।

प्रश्न आ.

पद्यं कदा व्यकसत्?

उत्तरम् :

पद्यं शिशिर-ऋतौ व्यकसत्।

प्रश्न इ.

पद्यं कीदृशम्?

उत्तरम् :

पद्यं व्योम्नि बालसूर्यबिम्बम् इव आसीत्।

प्रश्न ई.

पद्यं विक्रेतुं सुदासः कुत्र स्थितः?

उत्तरम् :

पा विक्रेतुं सुदासः राजसद्वानः पुरतः स्थितः।

प्रश्न उ.

श्रेष्ठी कमलार्थं कियत् मूल्यं दातुम् इच्छति?

उत्तरम् :

श्रेष्ठी कमलार्थं दश सुवर्णनाणकानि दातुम् इच्छति।

प्रश्न ऊ.

महात्मा कुत्र उपविष्टः आसीत् ?

उत्तरम् :

उद्याने वटवृक्षस्य अधस्तात् एकस्मिन् अशमखण्डे महात्मा उपविष्टः आसीत्।

2. माध्यमभाषया उत्तरत ।

प्रश्न अ.

सुदासः किमर्थं कमल विक्रेतुं न इच्छति?

उत्तरम् :

'अमूल्यं कमलम्' ही कथा बौद्ध कथासाहित्यातून घेतलेली आहे. भगवान बुद्धांच्या अलौकिक शिकवणीचे या कथांमधून दर्शन घडते. कथेचे शीर्षक सदाचार आणि सत्संगतीचे महात्म्य योग्यप्रकारे सूचित करते. त्यातून मिळणारे समाधान व मनःशांती ही संपत्ती आणि भौतिक सुखांपेक्षा श्रेष्ठ तसेच मौल्यवान असते. 'अमूल्यं कमलम्' सुदास नावाचा एक माळी होता. एकदा त्याच्या तलावात हिवाळा असून सुद्धा एक सुंदर कमळ उमलले.

त्याने विचार केला की, 'हा तर परमेश्वराचा महिमा आहे की, कडाक्याच्या थंडीत मला इतक्या सुंदर फुलाचा लाभ झाला.' त्या ऋतूत कमळाचे फूल अभावाने फुलत असल्यामुळे त्याला वाटले, ते विकून आपल्याला चांगली किंमत मिळेल, तेव्हा ते फूल विकण्यासाठी तो राजवाड्यासमोर उभा राहिला.

एक श्रीमंत व्यापारी तिथे आला आणि भगवान सुगताच्या पूजेसाठी ते कमळ विकत घेण्याची इच्छा त्याने प्रकट केली. सुदास एक सुवर्णमुद्रा घेऊन ते फूल विकण्यास तयार झाला. तेवढ्यात दुसरा एक श्रीमंत व्यापारी, जो भगवान सुगतांच्या दर्शनासाठी चालला होता, तिथे उपस्थित झाला. तो त्या कमळासाठी दहा सुवर्णमुद्रा द्यायला तयार झाला. त्यावर पहिला व्यापारी शंभर सुवर्णमुद्रा देऊ लागला.

दोन्ही व्यापाऱ्यांमधील चढाओढ पाहून सुदासाने विचार केला, 'हे दोघे ज्या व्यक्तीसाठी एवढ्या चढत्या दराने कमळ विकत घेऊ इच्छितात, तर ती व्यक्ती निश्चितच थोर असेल. तेच मला कमळाचे सर्वात जास्त मूल्य देतील.' अशा विचाराने सुदासाने जाहीर केले की, तो कमळ विकू इच्छित नव्हता.

प्रश्न आ.

सुदासः सुगतचरणाभ्यां कमलं किमर्थं समर्पितवान् ?

उत्तरम् :

‘अमूल्यं कमलम्’ ही कथा बौद्ध कथासाहित्यातून घेतलेली आहे. भगवान बुद्धांच्या अलौकिक शिकवणीचे या कथांमधून दर्शन घडते. कथेचे शीर्षक सदाचार आणि सत्संगतीचे महात्म्य योग्यप्रकारे सूचित करते. त्यातून मिळणारे समाधान व मनःशांती ही संपत्ती आणि भौतिक सुखांपेक्षा श्रेष्ठ तसेच मौल्यवान असते.

सुदासाने ठरवले की ते कमळ व्यापाऱ्यांना विकायचे नाही. त्याने विचार केला की, ज्याच्यासाठी सर्वाधिक मूल्य देऊन दोघे व्यापारी कमळ विकत घेऊ इच्छित होते, ती व्यक्ती सर्वात जास्त किंमत देईल. त्यामुळे जिथे भगवान बुद्ध राहत होते त्या उद्यानात सुदास गेला, भगवान वटवृक्षाखाली एका दगडावर बसलेले होते.

त्यांच्या चेहऱ्यावर विलक्षण तेज होते. केवळ सुगतांकडे बघता क्षणी सुदासाचे मन भक्तिरसाने भरून गेले. त्याने स्वतःला भगवानांच्या चरणी वाहून घेतले. कमळासाठी जे सर्वोच्च मूल्य घेण्याच्या उद्देशाने तो आला होता, ते कमळ त्याने निरिच्छवृत्तीने भगवानांच्या चरणी अर्पण केले.

भगवानांच्या केवळ दर्शनाने सुदास प्रचंड प्रभावित झाला होता. त्याच्या सगळ्या इच्छा-आकांक्षा संपुष्टात आल्या होत्या. त्यामुळे त्याने ते कमळ भक्तिपूर्ण मनाने भगवानांना अर्पण केले.

3. कः कं वदति?

प्रश्न अ.

‘भद्र, भगवान् सुगतः सम्प्रत्येतस्मिन्नगरे वसति ।’

उत्तरम् :

सार्थवाहः सुदासं वदति ।

प्रश्न आ.

‘अहं दश सुवर्णनाणकानि यच्छामि ।’

उत्तरम् :

श्रेष्ठी सुदासं वदति ।

प्रश्न इ.

‘एष महाभागः एकं सुवर्णनाणकम् एतस्यार्थं दातुमिच्छति ।’

उत्तरम् :

सुदासः श्रेष्ठिनं वदति ।

प्रश्न ई.

'वत्स, किमिच्छसि ?'

उत्तरम् :

भगवान् गौतमबुद्धः सुदासं वदति।

प्रश्न उ.

'नमो भगवते ।'

उत्तरम् :

सुदासः भगवन्तं गौतमबुद्धं वदति।

4. प्रश्ननिर्माणं कुरुत।

प्रश्न अ.

सुगत एवाधिकतम मूल्यं मह्यं दद्यात् ।

उत्तरम् :

सुगत एवाधिकतम मूल्यं कस्मै दद्यात्?

प्रश्न आ.

भगवतः वदनं धाम्ना राजते स्म ।

उत्तरम् :

भगवतः वदनं केन राजते स्म?

5. सन्धिविग्रहं कुरुत ।

प्रश्न अ.

कश्चिदुद्यानपालः

उत्तरम् :

कश्चिदुद्यानपालः – कश्चित् + उद्यानपालः।

प्रश्न आ.

चरणयोरयम्

उत्तरम् :

चरणयोरयम् – चरणयोः + अर्घ्यम्।

प्रश्न इ.

सोऽवदत्

उत्तरम् :

सोऽवदत् – सः + अवदत्।

प्रश्न ई.

इत्यब्रवीत् ।

उत्तरम् :

इत्यब्रवीत् भगवान् – इति + अब्रवीत् + भगवान् ।

6. समानार्थकशब्दान् लिखत ।

प्रश्न 1.

समानार्थकशब्दान् लिखत ।

तडागः, नीरजम्, सार्थवाहः, अर्णवः, धनवान् ।

उत्तरम् :

- तडागः – पद्माकरः, कासारः, सरः, सरसी, सरोवरः।
- नीरजम् – पद्मम्, सरसिजम्, कमलम्, सहस्रपत्रम्, शतपत्रम्, कुशेशयम्।
- सार्थवाहः – वणिक्, श्रेष्ठी।
- अर्णवः – सागरः, रत्नाकरः, समुद्रः।
- धनवान् – धनाढ्य, श्रीमान्, धनिकः, सधनः।

7. विरुद्धार्थकशब्दान् लिखत ।

प्रश्न 1.

विरुद्धार्थकशब्दान् लिखत ।

विपुलम्, बहुमूल्यम्, क्रेतुम् ॥

उत्तरम् :

- विपुलम् × अल्पम्।
- बहुमूल्यम् × अल्पमूल्यम्।
- क्रेतुम् × विक्रेतुम्।

8. मेलनं कुरुत।

प्रश्न 1.

मेलनं कुरुत।

विशेषणम्	विशेष्यम्
विपुलम्	श्रेष्ठी
श्रीमान्	धाम्ना
अनल्पेन	लोचनाभ्याम्
निरिच्छः	सार्थवाहः
धनवान्	धनम्
अधिकतमम्	सुदासः
प्रसादवर्षिभ्याम्	नीरजम्
हस्तस्थम्	मूल्यम्

उत्तरम् :

विशेषणम्	विशेष्यम्
विपुलम्	धनम्
श्रीमान्	सार्थवाहः
अनल्पेन	धाम्ना
निरिच्छः	सुदासः
धनवान्	श्रेष्ठी
अधिकतमम्	मूल्यम्
प्रसादवर्षिभ्याम्	लोचनाभ्याम्
हस्तस्थम्	नीरजम्

9. अमरकोषात् शब्दं प्रयुज्य वाक्यं पुनर्लिखत ।

प्रश्न अ.

नूनं सः सुगतः एव अधिकतम मूल्यं दद्यात् ।

उत्तरम् :

नूनं सः बुद्धः / सर्वज्ञः / धर्मराजः / तथागतः एव अधिकतम मूल्यं दद्यात्।

प्रश्न आ.

तडागे शिशिर-ऋतौ एकं पद्यं व्यकसत् ।

उत्तरम् :

तडागे शिशिर-ऋतौ एकं सहस्रपत्रं / कमलं / शतपत्रं / कुशेशयं व्यकसत्।

प्रश्न इ.

विपुलं धनं प्राप्नुयाम् ।

उत्तरम् :

विपुलं द्रव्यं । वित्तं / स्थापतेयं / रिक्थं / ऋक्थं / वसुः प्राप्नुयाम्।

10. सूचनानुसारं कृतीः कुरुत ।

प्रश्न अ.

तयोः विवादं श्रुत्वा सुदासो व्यमृशत् । (पूर्वकालवाचक-त्वान्त-अव्ययं निष्कासयत।)

उत्तरम् :

तयोः विवादम् अशृणोत् सुदासो व्यमृशत् च।

प्रश्न आ.

त्वं किम् इच्छसि ? (त्वम् इत्यस्य स्थाने 'भवान्' इति योजयत ।)

उत्तरम् :

भवान् किम् इच्छति?

प्रश्न इ.

मे आत्मा कृतार्थतां लभताम् । (लङ्लकारे वाक्यं परिवर्तयत ।)

उत्तरम् :

लोटलकारः

प्रश्न ई.

शिशिर-ऋतौ पद्यं व्यकसत् । (बहुवचने लिखत।)

उत्तरम् :

शिशिर-ऋतौ पद्यानि व्यकसन्।

प्रश्न उ.

सुदासः सुगतचरणाभ्यां कमलं समर्पितवान् । (वाच्यपरिवर्तनं कुरुत ।)

उत्तरम् :

सुदासेन सुगतचरणाभ्यां कमलं समर्पितम्।

प्रश्न ऊ.

अहं विपुलं धनं प्राप्नुयाम् । (लकारं लिखत ।)

उत्तरम् :

विधिलिङ् लकारः